

Dades del document

Investigador: Cao, David

Data de publicació: 2011-06-18

Descripció

(Shrewsbury, 1809 – Downe, Kent, 1882).

Naturalista britànic. Fill d'un metge benestant i nét del biòleg Erasmus Darwin (1731-1802). En un primer moment inclinat a la carrera mèdica i posteriorment a l'eclesiàstica, el seu viatge a bord del *Beagle* per realitzar una expedició científica a l'hemisferi sud, l'acabaria abocant decididament a l'estudi de les ciències naturals.

Un cop tornat a Anglaterra, va dedicar-se a recollir sistemàticament dades relacionades amb la variabilitat dels organismes; influenciat, entre d'altres, per les teories de Charles Lyell (1797-1875) i Thomas Malthus (1766-1834), anà bastint la seva tesi evolucionista sobre l'origen de les espècies. L'any 1858, després de prop de vint anys de recerca, va publicar algunes de les seves conclusions juntament amb el naturalista Alfred R. Wallace (1823-1913), que havia arribat a resultats coincidents. Va ser l'any 1859, amb ***On the origin of species by means of natural selection***, on exposà de forma àmplia i sistemàtica els seus resultats. El llibre va tenir una repercussió enorme i immediata, i va ser objecte de polèmica. Any més tard a ***The descent of man*** (1871), Darwin aprofundí en la idea que el gènere humà tenia origen animal i era un producte més de la selecció natural.

La singularitat de Darwin no va ser la concepció de la idea de l'evolució, present en l'època i anunciada amb anterioritat, sinó la sòlida sustentació empírica del seu treball, que trasbalsava la imatge mil·lenària de l'home i la natura, i posava en dubte la validesa de les explicacions bíbliques vigents fins aleshores. Aviat alguns pensadors van voler extrapolar les teories darwinianes a l'estudi de la societat, donant lloc a un conjunt de teories polítiques i socials conegudes amb el nom de darwinisme social.

Informació

La primera obra de Darwin que va ingressar a la Biblioteca de l'Ateneu Barcelonès (BAB) és ***L'origen de les espècies...*** Publicada originalment en llengua anglesa el 1859, consta en una edició francesa en el primer catàleg imprès de la BAB l'any 1874. Molt poc després, l'any 1876, consten tres obres més del mateix autor, igualment en sengles traduccions franceses, ***La descendance de l'homme ...***, ***De la variation des animaux ...*** i ***Voyage d'un naturaliste au tour du monde ...*** L'any 1879 han ingressat dues obres més del naturalista anglès i en el catàleg de la BAB de 1891 se'n consignen un total de set. És un fet habitual que la recepció dels autors anglosaxons es fes a través del filtre de la cultura francesa. En tots els casos són obres editades per la casa parisenca *Reinwald*, que també va publicar edicions franceses d'altres autors evolucionistes com E. Haeckel (1834-1919).

La primer edició d'una obra de Darwin traduïda al castellà és ***El origen del hombre ...*** (***The descent of man*** , 1871). Editada el 1876, va ser impresa per *La Renaixensa* de Barcelona i traduïda per l'escriptor reusenc Joaquim M. Bartrina (1850-1880). Tan sols un any més tard apareixia a Madrid, a l'editora de José del Perojo (1850-1908), una versió castellana de ***L'origen de les espècies***. De la traducció se'n va fer càrrec el periodista Enrique Godínez Esteban (1845-1894). Era la primera vegada que es posava en circulació una edició castellana completa d'aquesta obra, ja que una traducció iniciada per la «Biblioteca Social, Histórica y Filosófica» a Madrid el 1872 havia quedat incompleta. Cap d'aquestes traduccions es trobaven a la BAB durant el segle XIX i sí que eren presents, en canvi, a la Biblioteca Pública Arús, segons costa al seu catàleg de 1895.

Resulta interessant constatar que abans que cap obra de Darwin hagués estat traduïda al castellà, el periòdic ***La Humanidad*** (1871-1872) ja havia publicat la traducció de ***La teoria darwiniana*** , de L. Büchner (1824-1899), autor evolucionista i un dels principals socialitzadors de les teories darwinistes. Nogensmenys, els investigadors Alberto Gomis i Jaume Josa han destacat que, forces anys abans, el brigadier de l'Armada Juan Nepomuceno de Vizcarrondo (1791-1861) ja havia realitzat la traducció d'un text de Darwin, concretament un capítol dedicat a la geologia inclòs en una obra col·lectiva atribuïda erròniament a l'autoria exclusiva de John F. W. Herschel (1792-1871), ***Manual de Investigaciones Científicas...*** , edició de 1857. Fet singular, Darwin comptà anys més tard, amb una traducció al català de ***Viatje d'un naturalista al rededor del mon ...*** a càrrec de Leandre Pons i Dalmau. Aparegué en forma de fulletó al ***Diari Català*** de Valentí Almirall (1841-1904) entre 1879 i 1881, però l'obra restà incompleta per la desaparició de la capçalera.

Segons ha indicat Diego Núñez, estudiós de la recepció del darwinisme a Espanya, el professor Antonio Machado Núñez (1815-1897) havia començat a difondre les teories de Darwin a les seves classes d'història natural a la Universitat de Sevilla

envers el 1860. La difusió va ser, tanmateix, lenta i dificultosa. El discurs inaugural del catedràtic de farmàcia Frederic Trèmols (1831-1900), amb el qual es donava obertura al curs de 1871-1872 a la Universitat de Barcelona, ha estat considerat el primer discurs inaugural favorable al darwinisme pronunciat en una universitat espanyola.

Les teories evolucionistes darwinianes posaven en qüestió les explicacions dogmàtiques del catolicisme sobre el gènere humà i el món, l'aptitud de les Sagrades Escripures per donar una explicació versemblant sobre aquestes qüestions i, en definitiva, plantejaven la controvertida relació entre ciència i fe. Tot plegat estimulà la reacció de l'Església catòlica, que es disposà a contrarestar aquelles teories. Així, per exemple, les autoritats eclesiàstiques van triar al clergue manlleuenc Francesc d'A. Aguilar i Serrat (1826-1899), futur bisbe de Sogorb, per contestar Rafael García Álvarez (1828-1894), catedràtic de l'Institut d'Ensenyament Secundari de Granada i un dels primers propagadors del darwinisme a Espanya. Com a resultat Aguilar publicà un opuscle titulat «El hombre, ¿es hijo del mono? Observaciones sobre la mutabilidad de las especies orgánicas y el darwinismo» (1873).

Les impugnacions sorgides des de l'àmbit catòlic, sovint protagonitzades per seglars, abundaren. Poden assenyalar-se, en aquest sentit, la de José Puente (1817-1880), catedràtic de literatura a la Universitat de Saragossa, publicada a **La Civilización. Revista Católica** l'any 1874, i la del catedràtic d'ensenyament secundari a Terol i València, l'actiu propagandista catòlic Manuel Polo Peyrolón (1846-1918), qui impugnà les teories darwinianes sobre l'origen de l'espècie humana a «Supuesto parentesco entre el hombre y el mono» (1878).

Els discursos de Josep Planellas Giralt (1820-1877) a la Universitat de Santiago de Compostela el 1859 i de Francisco Flores Arenas (1801-1877) a la Universitat Sevilla a l'inici del curs 1866-1867, evidencien que les refutacions i la resistència també van provenir del món universitari i acadèmic. En qualsevol cas, però, el discurs de Planellas, dictat poc abans de l'aparició de **L'origen de les espècies**, caldria interpretar-lo més aviat com un atac a l'evolucionisme predarwinista.

La Universitat de València ha estat assenyalada com un dels principals focus de discussió de les idees darwinianes a Espanya. Catedràtics com Joaquin Serrano Cañete (1832-1892), Amalio Gimeno (1852-1936) o José Arévalo Baca (1844-1890) van participar el 1878 en un cicle de conferències sobre l'evolucionisme organitzat per l'*Ateneo Científico, Literario y Artístico* de València. En aquest sentit, un dels darwinistes més destacats va ser el catedràtic d'anatomia Pelegrí Casanova Ciurana (1849-1919), divulgador de l'obra d'E. Haeckel (1834-1919), amb qui mantingué

contacte epistolar. Lògicament, també Madrid fou un nucli de recepció i discussió important amb plataformes institucionals com l'*Ateneo Científico y Literario*, i periodístiques com la **Revista Europea** (1874-1880) i la **Revista Contemporánea** (1875-1907). Ambdues capçaleres es rebien puntualment a la BAB.

El medi universitari català no restà aliè a les polèmiques i les discussions. Així, Josep de Letamendi (1828-1897), catedràtic d'anatomia, sistematitzava les seves crítiques al darwinisme en el discurs inaugural del curs 1878-1879 a la Universitat de Barcelona. Va tenir especial importància l'afer que envoltà al catedràtic Odon de Buen (1863-1945), que va veure com els seus tractats de zoologia (de clara influència darwinista) i geologia eren prohibits per la Sagrada Congregació de l'Índex l'any 1895, i les seves classes suspeses després de la pressió exercida en aquest sentit per Jaume Català (1835-1899), bisbe de Barcelona. Després d'un pols on es van veure implicades autoritats universitàries, eclesiàstiques i polítiques, va ser restablert en la docència el gener de 1896.

A Barcelona, l'Ateneu tampoc va ser aliè a aquest tipus de debats i polèmiques. El mateix Josep de Letamendi pronuncià a l'Ateneu Català, un «Discurso sobre la naturaleza y origen del hombre» l'abril de 1867, en què criticà tant el materialisme com les teories evolucionistes de J. B. Lamarck (1744-1829), E. G. Saint-Hilaire (1772-1844) i Darwin, servint-se de fonts d'autoritat com el fisiòleg J. P. Flourens (1794-1867). Thomas F. Glick ha destacat la importància d'aquesta conferència pel fet que abans de 1868 els comentaris sobre Darwin eren infreqüents. Existeix força consens, de fet, en situar cronològicament l'inici de la recepció del darwinisme a Catalunya en el marc del Sexenni Democràtic (1868-1874) i, d'una forma més intensa, en els primers anys de la Restauració.

Uns anys més tard, també a l'Ateneu Barcelonès, el conservador Manuel Duran i Bas (1823-1907) indicà en el seu discurs presidencial de 1876, que el darwinisme era un corrent de pensament que atemptava contra el principi moral, individual i social i, consegüentment, havia de ser contrarestat. Tot just l'any següent, el president Ignasi M. de Ferran (1839-1880), fent-se ressò de la controvèrsia provocada per les conferències positivistes de Pere Estasen (1855-1913) i Joaquim M. Bartrina (1850-1880), considerava que la polèmica interna era un reflex d'un conflicte mundial entre espiritualistes i materialistes positivistes.

En el cas català resulta força evident que van ser sovint personatges propers al magma del republicanisme i dels cercles lliurepensadors els que van significar-se en la recepció i socialització de l'evolucionisme darwinista. Igualment, les obres d'Álvaro Girón Sierra han documentat la notable presència de l'evolucionisme (no sempre estrictament darwinista) en les publicacions vinculades al món llibertari.

La defunció del naturalista anglès va ser àmpliament registrada en la premsa catalana. Ho va ser, però, d'una forma molt desigual, en funció de la línia editorial i el biaix polític ideològic de cada capçalera. I és que segons Camós, Català i Glick, un dels elements caracteritzants de la recepció del darwinisme als Països Catalans hauria estat la forta impregnació ideològica que interferí el procés i enfrontà els sectors catòlics, conservadors i bona part de la burgesia catalana, amb un conglomerat heterogeni de lliurepensadors, positivistes i polítics de l'esquerra.

Tanmateix, la predisposició a la recepció i assumpció de l'ideari evolucionista darwinista per part d'una figura com Pere Estasen, ens alerta de la complexitat latent del procés al marge dels esquematismes. D'altra banda, com ha explicat M. A. Puig-Samper, fins ara en l'anàlisi de la recepció del darwinisme a Espanya han prevalgut les visions sociològiques i els enfocaments externalistes, enfront de les perspectives que, des de l'interior de les respectives disciplines del coneixement, avaluessin aquest procés. En aquest sentit resulten interessants, per exemple, les aportacions de Francisco Pelayo en el camp de la paleontologia.

Bibliografia

Browne, E. J., (E. Janet). **Charles Darwin: una biografia** . València: Publicacions de la Universitat de València, 2008.

Camós, Agustí; Català, Jesús I.; Glick, Thomas F., "La recepció de l'evolucionisme". En: Vernet, Joan i Parés, Ramon (dir.). **La Ciència en la Història dels Països Catalans. III. De l'inici de la industrialització a l'època actual** . València, IEC/Universitat de València, 2009, p. 273-300.

Darwin, Charles. **Autobiografia i cartes des del Beagle** . Barcelona: Viena, 2009.

Engels, Eve-Marie; Glick, Thomas F. (eds.). **The reception of Charles Darwin in Europe** . London: Continuum, cop. 2008.

Girón Sierra, Álvaro. **En la mesa con Darwin. Evolución y revolución en el movimiento libertario en España (1869-1914)** . Madrid: CSIC, 2005.

Girón Sierra, Álvaro. **Evolucionismo y anarquismo en España, 1882-1914** . Madrid: CSIC, Centro de Estudios Históricos, 1996.

Glick, Thomas F.. ***Darwin en España*** . Barcelona: Península, 1982.

Glick, Thomas F.; Ruiz, Roasaura; Puig-Samper, Miguel Ángel (eds.). ***El darwinismo en España e Iberoamérica*** . México; Madrid: Universidad Nacional Autónoma de México/CSIC/Ediciones Doce Calles, 1999.

Gomis Blanco, Alberto; Josa Llorca, Jaume. ***Bibliografía crítica ilustrada de las obras de Darwin en España (1857-2005)*** . Madrid: CSIC, 2007.

Núñez, Diego. ***El darwinismo en España*** . Madrid: Castalia, 1977.

Pelayo, Franciso. ***Ciencia y creencia en España durante el siglo XIX*** . Madrid, CSIC, 1999.

Riera Tuèbols, Santiago, "El positivisme científic i la difusió del darwinisme. Les ciències naturals i mèdiques a la Renaixença", a Gabriel, Pere (dir.). ***Història de la cultura catalana*** . Barcelona: Ed. 62, 1994- . Vol. 5, p. 115-138.

Tort, Patrick. ***Darwin et le darwinisme*** . París: Presses Universitaires de France, 2005.

Tort, Patrick (ed.). ***Darwinisme et société*** . París: Presses Universitaires de France, 1992.

Tort, Patrick (dir.). ***Dictionnaire du darwinisme et de l'évolution*** . París: Presses Universitaires de France, 1996. 3 v.

Tort, Patrick. ***Para leer a Darwin*** . Madrid: Alianza, 2001.

Vives Talavera, Antoni. ***Positivisme i evolucionisme a Catalunya*** . Dir. Santiago Riera i Tuèbols. Tesi de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, Facultat de Geografia i Història, 1987.

